

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ ЯК НАПРЯМ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ФІНСЬКИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ

BULLYING PREVENTION AS A DIRECTION OF HEALTH EDUCATION OF PUPILS IN FINNISH SECONDARY SCHOOLS

У статті розглядається актуальне питання, яке цікавить багатьох дослідників – здоров'язбережувальне виховання учнів у загальноосвітніх школах і феномен булінгу. Зокрема, розкривається сутність таких важливих понять, як «здоров'язбережувальне виховання», «здоров'язбережувальне середовище» та «булінг». У роботі окреслено основні причини булінгу в школі і його вплив на учнів, які зазнали цькування, а також наслідки цього впливу. Увага зосереджена на фінському досвіді запобігання та профілактики цькування школярів у загальноосвітніх школах. У фінських освітніх закладах здоров'язбережувальне виховання здійснюється за допомогою багатьох напрямів. На основі аналізу методичних джерел окреслено способи уникнення, запобігання та профілактики знуцань над учнями у загальноосвітніх школах Фінляндії.

У дослідженні наведено статистичні дані ситуації знуцання над учнями в загальноосвітніх школах, які отримано завдяки моніторингу.

Також було з'ясовано, що профілактика булінгу може вважатись одним із напрямів здоров'язбереження школярів на фізичному, психологічному, соціальному рівнях. Висвітлено способи запобігання булінгу як важливого напрямку здоров'язбережувального виховання учнів у фінських загальноосвітніх школах на прикладі антибулінгової програми KiVa (KiVa). Виявлено основні інструменти програми, які використовуються для профілактики й запобігання булінгу в загальноосвітніх школах Фінляндії. Виокремлено блоки роботи з учнями залежно від віку школярів.

Крім того, у статті з'ясовано, що програми запобігання булінгу значно знижують факт залякування і мають позитивний вплив на ставлення учнів до школи. Підсумовано, що здоров'язбережувальне виховання учнів у загальноосвітніх школах Фінляндії передбачає створення здоров'язбережувального середовища.

Ключові слова: булінг, здоров'язбережувальне виховання, здоров'язбережувальне середовище, фінські загальноосвітні школи, профілактика булінгу, профілактика знуцань.

The article deals with a topical issue of interest to many researchers – health education of students in secondary schools. In particular, reveals the essence of such important concepts as health education, healthcare and bullying. The focus is on Finnish experience in preventing schoolchildren in secondary schools. In Finnish educational institutions health education is carried out through many directions. Based on the analysis of methodological and normative sources, methods for avoiding, preventing bullying among pupils in Finnish secondary schools are outlined. It was also found that bullying prevention is considered one of the important directions to maintain the health of schoolchildren on the physical, psychological, and social levels. The methods of preventing the booting as an important area of health education of pupils in Finnish secondary schools are illustrated by the example of KiVa anti-bullying program.

In addition, the article explains that bullying prevention programs significantly reduce the fact of intimidation and have a positive impact on the attitude of students to school. Thanks to the anti-bullying programs, the students are motivated to study, and the emergence of depressed states is reduced to a minimum. It was emphasized that due to the prevention and avoidance of a boom in secondary schools, there is an improvement in social conditions for students staying in a team, and so on.

Health education of students in secondary schools in Finland provides for the establishment of a health environment and prevention of bullying can be considered one of the important directions of health education. The study examined the possibility of introducing Finnish anti-bullying programs to Ukrainian secondary schools.

Key words: bullying, health education, health environment, Finnish secondary schools, prevention of bullying.

УДК 37.09.373.37.04.376(480)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-4>

Карпуть О.С.,

аспірант кафедри педагогіки

Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Всесвітня організація охорони здоров'я періодично досліджує поведінку школярів і її вплив на здоров'я школярів. Регулярний моніторинг цієї проблеми дає змогу отримувати інформацію про насилля у школі, а саме про шкільне цькування, або шкільний булінг.

Згідно з даними ВООЗ, що були отримані внаслідок моніторингового дослідження ситуації булінгу, в Україні регулярного цькування в школах зазнають близько 17% дівчат і 16% хлопців 11–15 років. Учнів, які ображають інших, нараховується близько 16% українських школярів та 12% школярок [4].

Зазначені дані свідчать про те, що булінг є масовим глобальним явищем. Школа – це місце,

де діти проводять більшу частину свого часу, навчаються, розвиваються і спілкуються. Тому завданням школи є захист фізичного, психологічного й соціального здоров'я учня, профілактика булінгу і створення безпечного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання здоров'язбережувального виховання учнів у загальноосвітніх школах стало предметом наукового інтересу таких дослідників, як А. Бєсєдіна, Т. Бойченко, І. Мордвінова, О. Єжова та інші. Формування педагогічного середовища та використання дієвих здоров'язбережувальних технологій вивчали О. Бондаренко, Л. Ващенко, М. Гончаренко, В. Оржеховська та ін.

Серед закордонних учених проблеми профілактики та запобігання різним формам булінгу і

знущань досліджували А. Ахтола, С. Салміваллі, Б. Нолмад, Е. Аланен та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри зацікавлення дослідників питанням здоров'язбережувального виховання, профілактика булінгу як напрям здоров'язбережувального виховання в загальноосвітніх школах Фінляндії є не досить дослідженим у вітчизняному науковому просторі, що дає підстави для поглибленого вивчення цієї теми.

З огляду на викладене вище **метою статті** є висвітлення способів профілактики булінгу у фінських загальноосвітніх школах на прикладі антибулінгової програми KiVa.

Виклад основного матеріалу. Здоров'язбережувальне виховання учнів у загальноосвітніх школах вважається важливим елементом освітнього середовища, адже збереження здоров'я молодого покоління є збереженням здоров'я цілої нації.

Для вирішення завдань, які окреслені в меті цього дослідження, вважаємо за доцільне висвітлити такі поняття, як «*здоров'язбережувальне виховання*», «*здоров'язбережувальне середовище*», «*булінг*».

Здоров'язбережувальне виховання – це виховання в людини культури здоров'я і навичок здорового способу життя через уведення в освітній процес здоров'язбережувальних технологій і створення здоров'язбережувального середовища.

Здоров'язбережувальне середовище – це цілеспрямована система дидактичних умов, які сприяють засвоєнню знань, умінь та навичок здорового способу життя і ціннісного ставлення до здоров'я людини в ситуаціях фізичного, психологічного й соціального комфорту [3]. Створення здоров'язбережувального середовища уможливорює використання низки здоров'язбережувальних технологій, зокрема:

- психолого-педагогічних;
- фізкультурно-оздоровчих;
- соціально-адаптуючих;
- екологічних;
- медико-гігієнічних;
- особистісно-розвивальних;
- технологій забезпечення безпеки життєдіяльності [1].

Булінг – систематичні переслідування з образами, цькуванням, упереджене ставлення в закладі освіти. Зазвичай термін означає переслідування серед учнів, рідше зустрічається цькування учнів учителями, ще рідше – цькування вчителя учнями. Причиною шкільного булінгу вважається особиста неприязнь між булером та жертвою цькування [4].

Предметом цькування можуть бути різноманітні особливості учня, наприклад:

- зовнішність (одяг, зріст, вага, зачіска, колір волосся, носіння окулярів та ін.);

- расова чи релігійна приналежність учня;
- фізіологічні особливості (тембр голосу, заїкання, картавість, форма носа, вух тощо);
- особливості поведінки чи характеру;
- успішність чи неуспішність у навчанні та інше [4].

Незалежно від причини булінгу сам факт присутності цькування учня чи групи учнів негативно впливає на здоров'я дитини, провокує виникнення стресу, депресії, агресії, може призводити до суїциду. На фоні знущань у жертви знижується самооцінка, бажання навчатися й відвідувати школу. Профілактика та виявлення факту булінгу є важливим завданням педагогічного колективу. За даними ВООЗ, булінг негативно впливає на життя і здоров'я дитини і має такі наслідки:

- соматичні розлади (головний біль, біль у животі та спині тощо);
- психологічні розлади (нервозність, поганий настрій, почуття самотності та депресія);
- неспроможність повноцінно формуватись у психічному сенсі;
- асоціальна поведінка, схильність до агресії й насильства;
- поширення наркоманії, алкоголізму та розвиток інших шкідливих звичок;
- замовчування негативних емоцій (у тому числі випадків насилля) [1].

Окремої уваги заслуговує кібербулінг, який може охоплювати дуже велику кількість учнів. До них належать так звані «групи смерті», у яких учням дають певні завдання, коли дитина навмисно шкодить своєму здоров'ю. Якщо негайно не припинити це явище, кібербулінг часто призводить до самогубства.

У загальноосвітніх школах Фінляндії профілактика булінгу є надзвичайно актуальним питанням, тому створено антибулінгові програми, які підтримують більшість закладів освіти, у тому числі й університети. Зважаючи на те, що булінг впливає на здоров'я людини, вважаємо профілактику булінгу одним із найбільш важливих напрямів здоров'язбережувального виховання і здоров'язбережувальної роботи зі школярами, який передбачає захист здоров'я школяра на трьох рівнях: фізичному, психологічному та соціальному.

На *фізичному* рівні здоров'язбережувальні антибулінгові програми передбачають захист жертви від фізичного насильства та знущань, запобігання актам побиття однолітками, старшими учнями.

На *психологічному* рівні протистояння булінгу через антибулінгові програми передбачає профілактику психологічного насильства, залякування, кіберзалякування, погроз тощо.

На *соціальному* рівні антибулінгові програми забезпечують створення сприятливого здоров'язбережувального середовища для повно-

Діяльність антибулінгової програми KiVa		
Інструменти діяльності KiVa (KiVa)		
Профілактика	Втручання	Моніторинг
Універсальні дії	Спеціальні дії	Веб-опитування
включені в навчальний план KiVa (уроки для учнів, онлайн-ігри, тощо); стосуються всіх школярів; спрямовані на запобігання хуліганства	використовуються у разі реєстрації хуліганства та булінгу щодо іншого учня; спрямовані тільки на учнів, які були причетні до знущань над іншими школярами; передбачають організацію дружньої компанії для жертви булінгу; спрямовані на припинення ситуації булінгу та хуліганства	анкетування; моніторинг соціальних мереж

цінного навчання, роботи та перебування у школі без стресових ситуацій та загрозу цькування зі сторони інших учнів.

Майже всі загальноосвітні школи Фінляндії є учасниками ефективної антибулінгової програми KiVa (KiVa). Проєкт був створений в Університеті Турку і фінансується Міністерством освіти і культури Фінляндії. Автори програми є експертами з вивчення феномена булінгу та залякування, які вивчали механізми явища цькування впродовж десятиліть. Лідерами команди, що створила програму, є доктор філософії, професор Крістіна Салміваллі та доктор філософії Еліза Поскіпарта [5].

Програма для профілактики і припинення знущань KiVa (KiVa) заснована на базі фактичних досліджень явища булінгу. Програма передбачає три аспекти взаємодії зі школярами: моніторинг, профілактику та втручання. Оскільки тільки профілактичні заходи не можуть вплинути на уникнення знущань, втручання має два основні компоненти роботи з учнями: *універсальні* та *спеціальні* дії, які, своєю чергою, передбачають певні напрями діяльності. Розглянемо детальніше способи протистояння булінгу, відображені нами в табл. 1.

Зазначені дії мають місце, коли знущання повернули увагу шкільного персоналу, класного керівника. Кожен конкретний випадок розглядається в серії індивідуальних і групових дискусій між шкільною командою KiVa (KiVa) та учнями, які брали участь у знущаннях. Кілька спеціально підготовлених однолітків жертви мають надавати дружню підтримку жертві-однокласнику.

Ефективність і здоров'язбережувальний потенціал антибулінгової програми визнаний завдяки багатьом дослідженням. Нині програму профілактики булінгу KiVa (KiVa) досліджують в інших країнах (Естонія, Норвегія, Італія, Уельс, Ірландія та інші), що свідчить про її ефективність за межами Фінляндії. Антибулінговий проєкт KiVa (KiVa) є постійною частиною роботи школи проти знущань. У програмі є елементи, які можуть підвищити мотивацію та відданість працівників школи. Програмою передбачено щорічне веб-опитування, яке надає

школам відгуки про ситуацію в школі та зміни, що відбуваються. Програма KiVa (KiVa) складається з трьох блоків:

- блок 1 (призначений для дітей від 6 до 9 років);
- блок 2 (підходить для дітей 10–12 років);
- блок 3 призначений для використання після переходу з середньої школи в старшу школу для учнів віком від 13 до 16 років [7].

Крім того, програма включає в себе великий обсяг матеріалу для вчителів, учнів та батьків, ураховуючи посібники для вчителів, відео, онлайн-ігри, опитування учнів і персоналу, що відповідають за проєкт KiVa (KiVa), плакати, жилетки й керівництво для батьків. Програма KiVa (KiVa) пропонує кілька мовних версій, і зараз передбачено більше перекладів методичних матеріалів, що дасть змогу впроваджувати програму в інших країнах світу [7].

Висновки. Здоров'язбережувальне виховання учнів у загальноосвітніх школах Фінляндії охоплює всі основні рівні, на яких можна плідно співпрацювати зі школярами: фізичний, психологічний і соціальний. Профілактика булінгу є одним із провідних напрямів здоров'язбережувального виховання у фінських загальноосвітніх школах. У статті висвітлено способи протистояння булінгу через інструменти антибулінгової програми KiVa (KiVa), які активно застосовуються у фінських загальноосвітніх школах і обговорюють дослідники в європейському науковому просторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волошин О., Волошин Г. Здоров'язбережувальне освітнє середовище в сучасній школі. *Наукове мислення*. 2019. URL: <http://naukam.triada.in.ua/> (дата звернення: 11.07.2019).
2. Український інститут дослідження екстремізму. Стоп шкільний терор: особливості цькування у дитячому віці. URL: <http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf> (дата звернення: 13.07.2019).
3. Успенська В. Впровадження здоров'язбережувальних технологій у загальноосвітньому навчальному закладі. *Рідна школа*. 2009. № 4.

4. Шкільне цькування. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5_%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F (дата звернення: 13.07.2019).

5. Ahtola A. Proactive and preventive student welfare activities in Finnish preschool and elementary school : handling of transition to formal schooling and a national anti-bullying program as examples.

Turku: University of Turku. 2012. URL: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5157-4> (дата звернення: 14.07.2019).

6. Haataja A., Voeten M., Boulton A.J., Ahtola A., Poskiparta E., & Salmivalli, C. The KiVa anti-bullying curriculum and outcome: Does fidelity matter? *Journal of School Psychology.* 2014. No 52(5), Pp. 479–493. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2014.07.001> (дата звернення: 13.07.2019).

7. KiVa International. URL: <http://www.kivaprogram.net/program> (дата звернення: 12.07.2019).